

PITANJE O PODRIJETLU HRVATA U HRVATSKOME INTELEKTUALNOM DISKURZU DANAS

RADOSLAV KATIĆIĆ

Kada je riječ o narodu, pitanje se o njegovu podrijetlu postavlja gotovo samo od sebe, bez razmišljanja. Sama predodžba o narodu kao da pretpostavlja i neko njegovo određeno i stoga jednoznačno određivo podrijetlo. Očekuje se stoga da se na to pitanje uzmogne odgovoriti jednom rečenicom. Kada se pak zamislimo nad tim koliko predaka ima jedan pojedinac: dvoje roditelja, četvero djedova, osmero pradjedova itd., pokazuje se da je o jasno i jednoznačno određenu podrijetlu i tu teško govoriti, a kamoli o podrijetlu čitavih naroda, pogotovu kada se ima pred očima kako je povijesni rast narodâ često krivudav i mnogoslojan.

U tome što se i kraj svega toga, kad se pomisli na narod, pri tome podrazumijeva nešto kao njegovo jasno i jednoznačno određivo podrijetlo, podrijetlo o kojem se sve bitno može izreći u jednoj rečenici, očituje se trajan utjecaj rodovskoga shvaćanja po kojem je gentilno ustrojen narod bio temeljnim nositeljem vlasti, koja se upravo njime legitimirala, pa dugo još i onda kada je zaista postala vladarska. Treba se samo sjetiti intitucija koje to izriču i obznanjaju kao što su rex Francorum ili pak dux Chroatorum. S time se, u istom smislu i duhu, vezuje predodžba da je ta rodovska legitimacija, legitimacija po podrijetlu naroda, to plemenitija, i zato jača i nepobitnija, što je starija.

Narod, a to će tu reći politička vlast i vojna sila, bio je određen rodom, a taj, dakako, podrijetlom. Pri tome, međutim, ne svim podrijetlom kakvo ono, mnoštveno, doista jest, nego se rodovska veza određivala samo po muškoj crti neposrednoga potomstva. Na tom je načelu zasnovan raspored država i njihove vlasti u europskom prostoru sve do danas, koliko god da je od ranoga srednjovjekovlja u njegovoj primjeni nastupilo bitnih promjena i dalekosežnih preoblika. Države su “nacionalne”, iako su se na zapadu staroga kontinenta prestale time javno dičiti. U današnjim je okolnostima rodovski ustroj izgubio ono značenje koje je imao u ranome srednjem vijeku. Politička vlast i vojna sila konstituiraju se i legitimiraju na temelju priznatoga teritorija, isprva po milosti Božjoj, a u novije doba po legitimno izraženoj volji njezinih građana. A i one vlasti koje ne pitaju za volju građana kao punopravnih pojedinaca nego se pozivaju samo na nadosobne “više” interese, pa im se zato danas uglavnom i osporava legitimitet, i one se konstituiraju na temelju priznatoga državnog teritorija koji drže pod nadzorom i na temelju toga se i trpe u međunarodnim odnosima, kako im je god u njima inače nastup otežan.

Rodovski ustroj danas u političkom rasuđivanju, pa prema tome i u raspravi o političkim prijeporima, ne igra nikakvu ulogu. Ipak je u najdubljem načelnom sloju još uvijek prisutan. Francuska je, kakvu je znamo, nedvojbeno građanska država, njezinu vlast legitimiraju svojim glasanjem njezini građani, kojega god podrijetla bili, ali se time što se država zove France njezina vlast ipak, legitimirajući se, kao i oni davni kraljevi, poziva na Franke, ako je toga danas i malo tko još svjestan. Razumljivo je dakle da pitanje o podrijetlu, kada se radi o narodima, izaziva veliko zanimanje i može dobiti jak emocionalni naboj.

U tome je svjetlu razumljivo i to da je pitanje o podrijetlu svojega naroda danas u hrvatskoj javnosti jako prisutno, mnogo prisutnije nego u znanosti. Stoga to i jest pitanje što se najživlje postavlja u široj cjelini intelektualnoga diskurza, mnogo više i življe nego u njegovu znatno užem, znanstvenom odsječku, koliko se taj uopće i bavi takvim pitanjima. Ono se tako postavlja na prvom mjestu kulturnoj javnosti. To pak proizlazi odatle što se želi pojačano legitimirati hrvatska država i njezina vlast. Dugo se težnja za državom potvrđivala tek s osobitim naporom jer su stoljećima snage koje su je gušile bile premoćne. Hrvatska državotvorna svijest doista je otrpkošena povijesti. Zna se da borba time nije dovršena, živo se osjeća da uspostavljenu državu tek treba i održati i potvrditi. Nije to kao dar s neba palo u krilo.

Tu onda neki, gotovo refleksno, posežu za podrijetlom, podrijetlom vrlo starim, vrlo plemenitim, osobitim. Tako će se, osjećaju, lakše održati i potvrditi ono što je postignuto. Ako se nauka o takvu podrijetlu potvrdi i bude prihvaćena, naći će Hrvati više snage za to, a i drugi će ih onda ipak morati više poštovati nego sada. To više što se baš isticanjem podrijetla, slavenskoga, s raznih strana prigušivala hrvatska nacionalna i državotvorna svijest. Kao, slavensko podrijetlo Hrvata toliko je zajedničko njima i drugim slavenskim narodima, osobito onima u njihovu neposrednu susjedstvu, da Hrvati po svojem podrijetlu i nemaju vlastitoga legitimiteta, pa njihove nacionalne i državotvorne težnje nemaju temelja. Nemaju legitimacije u podrijetlu. Lako je onda osjetiti i to da kad tvrdnja o slavenskom podrijetlu Hrvata ne bi bila istinita, kada bi njihovo podrijetlo bilo zaista kakvo drugo, da bi time legitimitet njihove nacionalnosti i državotvornosti postao jači. A uvijek se nađu oni kojima se misao povede za željom, a ne shvaćaju da time samo potvrđuju uzrečicu: "Što se babi htilo, to se babi snilo." To što oni hoće nema veze s onim što doista jest.

Istina, i onda kad je u ranom srednjem vijeku rodovski ustroj još doista bio legitimacija vlasti, zajedničko podrijetlo rodovski ustrojene zajednice, kako se danas može i dokazati, velikim dijelom nije bilo zbiljsko. Uspostavljalo se kao fikcija, kao mit potreban da bi se veća skupina što je prelazila istinske rođačke okvire mogla konstituirati u zajedništvo vlasti i političke sudbine. Veliku je tu ulogu odigrala prastara ustanova pobratimstva. To je tada valjano legitimiralo vlast. A pokazuje se, vrlo jasno baš i u novijem vremenu, da se zapravo i ne radi o podrijetlu nego o tome tko se poistovjećuje s kojom tradicijom. Tu se valja sjetiti da niti Ljudevit Gaj niti August Šenoa nisu u žilama imali kapi hrvatske krvi. Pa zar nisu Hrvati?

Na nevolju onih koji i danas još refleksno reagiraju s tih rodovskih pretpostavaka mit o podrijetlu više nikoga ne može legitimirati. Kako pak svatko zna da to ne ide, poseže se za znanosti. Zaziva se njezin autoritet jer ga mit više nema, pogotovu kad ne izvire iz žive predaje. Dolazi se s pripovijesti o podrijetlu i podastiru se razlozi koji bi je imali dokazati kao istinitu, dakako znanstveno. To ide dotle da se ti dokazi onda i prebrojavaju.

I eto ti nevolje! Da se sudi o valjanosti tih razloga što se donose kao pravi znanstveni dokazi, potrebno je veliko stručno znanje i snažan kritički duh. Oni pak koji najvruće žele da bi na pitanje o podrijetlu Hrvata odgovor bio taj da nisu Slaveni, ili pak da su svi

Slaveni zapravo Hrvati, ti toga nemaju. Uostalom, da imaju, znali bi koliko vrijede razlozi što se opet i opet navode za to. Znali bi da valjanih nema. A takve koji to nisu ne bi iznosili. Primirili bi se s onim što danas doista o tome znamo i što, kako sada stvari stoje, možemo znati o tome. Ovako se pak zapeću. Mnogo se javljaju, a ne dokazuju ništa. Kompromitiraju se i, što je najgore, kompromitiraju hrvatsku intelektualnu sredinu. Tko da je još shvati ozbiljno kad se u njoj stalno javljaju takvi glasovi? A i sama ta kulturna sredina biva od toga razdrta. U razumnijih i kritičnijih pobuđuju odbojnost i prema samomu pitanju o najstarijem podrijetlu.

A zapravo je sve to okrenuto naglavce. Početi bi trebalo od toga da nikoje podrijetlo niti legitimira, niti delegitimira. Niti pojedince, niti narode. Legitimiraju samo djelatna prisutnost i stvorene vrijednosti. I ništa drugo. I to treba čvrsto reći, ako treba i odbrusiti, svima koji smatraju da ne treba priznavati hrvatsku nacionalnost i državnost jer nisu legitimirane nekim osobitim, nekim posebnim podrijetlom. Hrvati su prisutni, reklo bi se: svemu unatoč. Hrvati su djelatni, najbolje koliko su do sada uz mogli. I odatle im sav legitimitet. Ne može se pobijati time što im se pripisuje neko podrijetlo koje ih ne izdvaja dovoljno jasno od nekih okolnih naroda.

Posve je sigurno da ni od kakva odgovora na pitanje o svojem podrijetlu, kakav god taj odgovor bio, Hrvati ne mogu imati niti koristi niti štete. Ali od izmišljanja odgovora za koje nema valjanih razloga, od toga štete imaju. I to ne samo zato što im to ne povećava ugled, naprotiv, ozbiljno ga potkopava, nego i zato što je to nezdravo, što remeti odnos prema zbiljskomu svijetu. A još štetnije je kada na odgovor da do sada još nisu nađeni valjani razlozi za tvrdnje o podrijetlu Hrvata kakve su njima drage, kada na takav odgovor povlače političke optužbe, pa se čak javno ističe zahtjev da se to tretira kao prvorazredno političko pitanje. To truje odnose u javnosti, izluđuje ju, stvara veliku štetu, a ne donosi nikakve koristi.

Ništa se naime u tome ne mijenja ako tko valjanost tih razloga možda i doista pobija pobuđen protuhrvatskim osjećajima, ako mu je možda doista do toga da priguši i potisne hrvatsku nacionalnu i državotvornu svijest. Od toga mu razlozi koje iznosi, ako su valjani i jaki, ne postaju slabiji, a ako nisu, nije potrebno podizati optužbe, dovoljno je pokazati da nisu. Optužbe mogu pri tome čak i probuditi simpatije za čovjeka kojega grubo napadaju. Izvanznanstvena motivacija za znanstvene tvrdnje u znanosti je bespredmetna, ne znači ništa. Političkim je pak optužbama mjesto u političkim rasprama, a uvjeriti mogu samo istomišljenike. Izvan njihova su kruga beznačajne.

No takvo je zalaganje, "revniteljstvo" za podrijetlo Hrvata koje ih ne bi utapalo u slavenstvu još iz jednoga razloga štetno i Hrvatima nauštrb. Pitanje o njihovu podrijetlu nije naime, kad se valjano postavi, samo ozbiljno znanstveno pitanje, koje u okviru postojećih spoznajnih mogućnosti zavređuje punu pozornost, nego je to pitanje i vrlo zanimljivo. I dok se na nj tako gleda, kao na pitanje teško i zanimljivo, otvoreno jer nije nađen pouzdan odgovor na nj, ali koje već samim svojim postavljanjem otvara pogled u daleka eurazijska prostranstva i u dojmive vremenske dubine, to pitanje koje nas zaokuplja i zaokupljat će nas doklegod budemo Hrvati, predstavlja samom svojom upitnosti i svime onim što uvlači u naše obzorje veliku kulturnu vrijednost. To je sadržaj koji nas obogaćuje, trajan izazov u duhovnim vidicima, izazov koji od nas traži sve više znanja, sve više razumijevanja za taj predmet, sve više istančanosti u rasuđivanju. Ako se pak tomu pristupa "revniteljski", s ideološkim i političkim optužbama pri ruci, zatire se vrijednost tomu bogatstvu, siromaši se dakle hrvatski narod, a za nj su se upravo time htjeli pokazati zauzetima.

I napokon, ako se zamislimo nad podrijetlom hrvatskoga naroda, brzo ćemo uvidjeti da se na pitanje o njemu i ne može dati jednoznačan i jednostavan odgovor. Nema dvojbe da je hrvatski narod, otkako se u nekada rimskoj Dalmaciji pojavio u punom svjetlu povijesti, narod slavenski, i po jeziku, i po pravnom uređenju iliti po redu i sudu, kako se to izriče na praslavensku, pa po vjerskoj slici svijeta, po obredima i običajima, te po usmenoj predaji tekstova koji sve to izriču i uobličuju. Sve je to Hrvatima iz praslavenske predaje, pa kako onda ne zaključiti da je to narod po podrijetlu slavenski? Ali isto tako nema dvojbe da je očuvao, u prvom redu u svojem imenu, tragove neslavenskoga tradicijskog sloja koji vode u kopnena eurazijska prostranstva sjevernoga crnomorskog zaleđa, a možda i na sjeverne padine Kavkaza. Dalje prema Aziji zasad ne vode pouzdani tragovi. No ako se utvrde, znanost će im, dakako, pokloniti punu pozornost. I stalno valja izgledati za njima. Ali i ti što se ne mogu zanemariti dovoljni su da se ne uzmognemo primiriti samo pri tvrdnji o slavenskome podrijetlu Hrvata. U njihovoj je pak kulturi, kako materijalnoj tako i duhovnoj, pa i u fizičkom tipu, toliko prepoznatljivih elemenata naslijeđenih od domorodačkoga stanovništva zemalja koje su danas hrvatske, a potječu iz vremena kada to još nisu bile, da se ni taj element autohtonosti ne može opravdano isključiti iz valjana odgovaranja na pitanje o podrijetlu Hrvata. Pa komu se što od toga bolje sviđa, to će biti sklon naglašavati i isticati. A onomu što doista jest bit će najbliži tko umije održati skladnu ravnotežu među tim odgovorima, onakvu kakva se slaže sa svim podacima kojima se o tome u danom času raspolaže. A bitno je shvatiti i to da, koliko god se mogu pratiti u prošlost tragovi hrvatskoga podrijetla, Hrvata kakvi danas jesu bez svih tih elemenata podrijetla naprosto nema, pa oni po tome i ne potječu iz tih starijih vremena.

Kada se pak tako razmišlja o tome, pokazuje se da Hrvati, ovi koji i mi jesmo, ne potječu i ne mogu potjecati nego iz vremena i s područja na kojem se sve to steklo, gdje je i kada u uzajamnu prožimanju leglo u temelje narodnoj povijesti. A to je u nekada rimskoj Dalmaciji i južnoj Panoniji oko Drave i Save, pa sve do Dunava. Odatle, iz 7. i 8. stoljeća, potječe hrvatski narod, onaj koji se od tada hrvao, i još se hrve, sa svojom povijesnom sudbinom, te je u njoj rastao, i još raste ugrađujući sav taj svoj rast u svoje podrijetlo, u svoj identitet. I taj ga legitimira. Najrječitije o tome svjedoče oni koji ga ne mogu podnijeti, koji čine sve da ga potisnu i okrnje. Da ga nema, ne bi u njih izazivao takvu omrazu. Baš oni ga dakle najbolje legitimiraju. Sve pak čime se može pridonijeti njegovu potvrđivanju i snaženju treba učiniti tu i sada. Ne treba se pri tome pozivati ni na kakvo podrijetlo, a najmanje na izmišljeno.

To je što mislim da je na ovom kongresu trebalo reći o pitanjima što se oko hrvatskoga podrijetla u hrvatskoj kulturnoj javnosti postavljaju danas.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky